

Katolícka univerzita v Ružomberku, Pedagogická fakulta

VI. ročník vedeckej konferencie

Posolstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet

Poprad, 21. – 22. 3. 2013

Prof. Dr. Hans Köchler

Institut Filozofija, Univerzita v Innsbruck, Austrija

Fenomenologicko-ontologické východiská antropológie Karola Wojtylu

© Hans Köchler. All rights reserved, 2013.

Fenomenologická metóda našla v oblasti humanitných vied významnú oblasť využitia. Vo vedných oblastiach, ktoré sa vzťahujú priamo na človeka mohla prispieť k tomu, aby sme vyvinuli hermeneutické inštrumentárium, ktoré je potrebné na to, aby nie len príklady z objektivizovaných prírodných vied zakladali metodicky orientované učenie duchovných vzťahov a štruktúr. Táto nutnosť sa prejaví zreteľne vo filozofickej antropológii, ktorej ide o to, aby ukázala to špecificky ľudské na rozdiel od iných foriem bytia.

Metodické východisko

Antropologický vklad Karola Wojtylu sa zakladá – práve v zmysle neobjektivizujúcej, prirodzenej podstaty človeka – na „zážitku“ („*experience lived through*“), to znamená na bezprostrednej skúsenosti človeka, ktorá sa udeje ešte pred rozdielom medzi „konaním a utrpením (agere – pati)“ Zážitok je ako taký neredukovanou základňou ľudskej samozrejmosti.

Až toto umožnilo Wojtilovi úplné pochopenie ľudskej subjektivity a personalita v jej

neobjektívizujúcom charaktere. Táto zároveň empiricko – fenomenologická základňa, ktorá bola podnetom Woytilovej antropológie pre určité odpútanie sa od metafyzická a fenomenologickej základne, má prispieť k tomu, aby sa podstata mysliaceho konajúceho človeka formulovala adekvátnejšie, ako je to doteraz v tradičnej ne-fenomenologickej antropológii.

Woytila rozlišuje medzi chápaním človeka v kozmickom zmysle a antropologickej koncepcii, ktorá človeka chápe primárne ako subjekt. Tá prvá tradičná koncepcia vidí človeka len ako objekt tohto sveta a vracia tým zásadne to „ľudské“ na úroveň svetskú; tá druhá koncepcia, ktorú zastupuje Woytila, zastupuje koncepciu takzvanej „neredukovanosti toho ľudského“, toho subjektívneho, ktoré nás zásadne nechápe len na rovine svetskej ako „svetské objekty“. Tým sa Woytila dostáva do protikladu k tradičnej aristotelovskej definícii podstaty človeka. Aspekt vedomia a uvedomenia a s tým spojená subjektivita, ktorá nás odkláňa od ponímania človeka ako empirického objektu, je pre neho rozhodujúcim atribútom, charakteristickým znakom človeka.

V tomto zmysle môžeme Woytilovu koncepciu chápať ako svojou podstatou fenomenologickú: len bezprostredný zážitok, tak ako sa prejaví, je východiskom každej reflexie toho genuínneho prirodzene ľudského. Zážitok je do určitej miery fenomenologickou bázou každej výpovede o človeku. Teda že vo svojej bezprostrednosti nejde späť k niečomu mimo-subjektívnemu. To ale podľa Woytilu neznamená, že nechápe formálne teoretický zmysel poznania.

Adekvátna forma poznania je teda tá fenomenologická metóda, ktorá nesmie zostať len čistým popisom, ale má prispieť k pochopeniu podstaty štruktúry zažitého. V tomto zmysle je Woytilove chápanie fenomenologickej metódy v službách transfenomenálneho poznania, pretože ono odkrýva a manifestuje podstatu subjektivity človeka.

Toto podľa Woytilu znamená, že pravdu o podstate človeka nemôžeme hľadať na objektivisticko- metafyzickej báze. Osobnostná koncepcia orientovaná na vedomie

nestojí v protiklade ku kosmologickým koncepciám, ale predstavuje ich doplnenie. Takýmto vysvetlením postoja ku „komplementarite“ môže byť podľa Woytulu prekonaný v určitom zmysle aj rozdiel medzi subjektivismom a objektivismom. Woytila je toho názoru, že táto antinómia čiže protikladnosť môže byť odstránená práve fenomenológiou, ktorá sa zaoberá analýzou vedomia.

Nová formulácia výrazu „Intencionalita“

Metodologické chápanie a zaoberanie sa pojmom a významom slova vedomie podľa Woytilu nevedie k ontologickej systematike, podľa ktorej obsah slova „vedomie“ dostáva svoj úplný reálny zmysel a každá platnosť seba samého sa vzťahuje čisto na vedomie a uvedomovanie. Chápanie kvality vedomia v neredukovanej podobe zostáva u Woytilu určite metodologickou nutnosťou a cestou k prirodzenej podstate človeka, a nevedie k idealizmu v ontologickom zmysle. To znamená, že v prvom rade chápe nauku o človeku, ako fenomén vzťahu medzi vedomím a dynamikou ľudskej činnosti, ktorá vychádza z úplne iného chápania vedomia, ako to doteraz nachádzame v dielach fenomenológie od Husserla. Ak je u Husserla „empirické vedomie“ založené na čistom vedomí, ktoré nakoniec konštituuje každý základ bytia a tým zakladá realitu sveta objektov, tak potom Woytila ponúka modifikáciou pojmu Intencionalita skôr realistickejšiu koncepciu: vedomie je podľa neho ne-intencionálne, je to skôr odraz toho, čo sa v konajúcom subjekte odohráva. Tým nie je akt vedomia charakterizovaný cez „aktívnu“ koncentráciu na objektívny svet. Intencionalita je v prísnom zmysle skôr charakterizovaná v aktoch poznania (knowledge); toto znamená aktívne chápanie objektívnej reality a tým aj pôvodnejšie primárnejšie ako vedomie. Toto, na objekt orientované poznanie, uskutočňuje proces „objektívizácie“, čo sa pri pasívnom vedomí nemôže udiť. Oproti intencionálnej funkcii spoznávania a poznania má vedomie reflexívnu funkciu. Cez odraz vo vedomí sa svet v konajúcom človeku subjektivizuje. Tým, že sa človek obráti do seba, až

vtedy sa sám konštituuje, vytvára ako subjekt. Sebareflexia je rozhodujúcim predpokladom pre sebarealizáciu človeka aj v etickom zmysle. Podľa Woytilu sa vedomie nikdy nesmie chápať ako niečo absolútne, pretože len samo v sebe a samo pre seba neobsahuje realitu. V tomto zmysle je Woytila zaviazaný realistickej tradícii fenomenológie, ako sa napríklad vyvinula v dielach Romana Ingardena a maxa Schelera. (Transcendentálna fenomenológia, ktorú vyvinul Edmund Husserl, sa len ťažko dá zladať s chápaním pasívneho vedomia, tak ako to nachádzame u Wojtylu). Aj koncepcia „poznania“, ktoré Wojtyla od vedomia oddeľuje, je viditeľná v pojmoch dynamickej na objekt orientovanej intencionality, a tiež ju vidíme v tradícii realistickej fenomenológie, čo sa nenachádza v zmysle transcendentality, teda pri vnímaní objektu a jeho na subjekt sa vzťahujúceho bytia. Reflexia, teda na objekt namierený, intencionálny akt kvality vnímania, ktorý sám o sebe nie je intencionálny, ale v myslení sa nachádza (tu sa stretávame s podobnosťou Brentánovoho učenia o sekundárnom vedomí), určuje podľa Wojtylu vzťah medzi osobou a činom.

Potencialita ľudského konania

V deskriptívno –fenomenologickom význame rozlišuje Wojtyla medzi **akciou (činom)** a **aktíváciou** (procesy, ktoré sa dejú na „somaticko-vegetatívnej úrovni a nemôžu teda byť objektom vnútorného vnímania).

Tomuto rozdielu zodpovedá diferenciácia medzi (reflexívnou) subjektivitou a r prereflexívnym bytím subjektu (subjektivness). Vedomé konanie človeka, ktoré je spojené s jeho skúsenosťami, znamená pre Wojtylu záruku slobodného rozhodnutia a slobodnej vôle.

Podľa jeho vnímania je potencialita, čiže schopnosť ľudského bytia určovaná vedome, pričom sa tu rozdeľuje úroveň psychicko- emotívna a somaticko-vegetatívna. Pred-reflexívna jednota života na somatickej úrovni je podmienkou

možnosti všetkého vedomého bytia. Potencialita, ktorá naplňa každého človeka je práve týmto určovaná, a nie prostredníctvom až neskôr nastupujúceho pasívneho vedomia.

Toto vedie Wojtylu k uznaniu pojmu „nevedomie“ v systematike jeho osobnej antropológie. Práve toto podľa neho skrýva vnútornú kontinuitu bytia subjektu (to jest jeho identitu) a určuje vnútorné prežívanie človeka. Objektivizácia tohto nevedomého, čo, ako to prvotné svojou hodnotou nie je to vyššie, je podľa Wojtylu hlavnou úlohou etiky.

(„Somaticko-vegetatívna“ úroveň je podľa jeho vnímania vlastne základom vedomého bytia, objektivácii neprístupná, pričom sa táto oblasť nedá priradiť k etickým hodnotám.)

Vo svojom diele „Fenomenológia konania“, ako sa aj Wojtylova systematika často označuje, vychádza z bezprostrednej fenomenálnej danosti, respektíve danej skutočnosti človeka, tak ako sa táto skutočnosť vo svojej úplnosti manifestuje a prejavuje. Skúsenosť reálneho pôsobenia v súčinnosti s konaním je pre neho takáto fenomenálna danosť.

Zároveň si je vedomý toho, že integrácia osoby do celkového konceptu jej konania je len vtedy možná, keď objektivizácia vlastného bytia v rámci sebapoznania (self-knowledge) vychádza z reflexie potenciality ľudského bytia. Koherencia sebapoznania (self-knowledge) a vedomia (*consciousness*) – zodpovedajúc rozdielu medzi poznaním a vedomím, ktoré on uvádza – je podľa Wojtylu predpokladom pre rovnováhu vnútorného života človeka. To znamená, že sebareflexia nemôže byť sprítomnením štruktúry vedomia, ale musí byť vťahnutá do celkového kontextu aktívnej sebarealizácie človeka.

Personalismus versus Reduktionismus

Na tomto základe sa črtajú všeobecné kontúry „fenomenologickej antropológie“, tak ako ich Wojtyła navrhol. Fenomenologická metóda ponúka v určitom zmysle empiricky orientované konanie. Zážitok je preto, ako sme už spomínali, východiskom pre genuínne učenie, čiže genuínnu nauku o človeku. Zážitku, v zmysle „fenoménu, zjavu, príznaku“ predbieha metafyzicky rozdiel medzi subjektom a objektom (svetská forma bytia).

Osobyť človeka, ktorá sa prejavuje v jeho personalite, nadobúda význam práve v tomto metodologickom postupe: vychádzajúc zo zážitku nám nedovolí vnímať človeka ako objekt medzi objektami v empiricky existujúcom svete.

Analýza zážitku vo svojej štruktúre vedie viac či menej k pochopeniu personality človeka nie ako objektu svojho vlastného vnímania, (čiže ja ako subjekt vnímam seba ako objekt). Personalizmus znamená v tejto súvislosti, že pochopenie podstaty človeka nie je možné cez subsumciu (včlenenie, podriadenie, vťahnutie) do všeobecne chápanej prírody. Toto ne-objektivistické ponímanie hovorí, že človek nemôže byť vo svojej podstate redukovaný na úroveň svetskú. Tým sa klasické metafyzické teórie o človeku, ktoré sú chápané v zmysle aristotelovej definície, chápujúce človeka ako výtvar prírody s istými „pridanými vlastnosťami“, stávajú pochybné. Tento pohľad kompaktnosti človeka vedie k pochopeniu originality subjektu a subjektivity, ako jednej fundovanej formy bytia, pre ktorú je sloboda možná cez vlasobné sebaurčenie.

Rozdiel medzi „vedomím“ und „poznáním“

Koncepcia Wojtyły vedie, ako sa tu snažíme ukázať, nie k aplikácii vedomia v ontologickom zmysle.

To znamená pokračovanie realistickej tradície fenomenológie a zrieknutie sa

hypostázie empiricky ukončeného bytia, ktoré pokračuje v základe samotného čistého bytia, tak ako to nachádzame v transcendentálnej fenomenológii u Husserla.

Transcendentalita subjektu ako ontologický pól konštitúcie sveta postavený na reálnej báze, z ktorej Wojtyła vychádza, nie je ničím podložitelný. Hodnota transcendentálnej jednoty subjektu zaberá vo svojej fenomenologickej systematike viac menej potencialitu ľudského bytia, čo je predpokladom pre chápanie predchádzajúcich dvoch dimenzií.

To znamená značné obmedzenie čisto formálnej reality, ktorá ako niečo dodatočne pridané nie je v stave, určiť štruktúru rôznych potencialít jedinečného, individuálneho človeka. Tak ako je veľmi potrebná reflexia, aby sme ľudskému konaniu priznali etickú dimenziu, tak málo je niečo, čo môže konštituovať reálne bytie. Wojtyła priznáva bytiu preto pasívny charakter – čím sa pohybuje vo sfére klasickej deskriptívnej fenomenológie, čo ale odporuje transcendentálnej konštitučnej fenomenológii.

Bytie je podľa neho len sprievodným momentom, odraz aktívneho intencionálneho konania. Nepriznáva sa teda žiadna intencionalita, pretože intencionalita môže existovať len pri bezprostrednom na objekt sa vzťahujúcom poznaní.

To znamená, že transcendentálna redukcia v zmysle obmedzenia fenomenologickej deskriptívy na fenomén čistého vedomého bytia sa neudeje. To by viedlo k uzavretému kruhu sebareflexie, tak ako to nachádzame v Husserlovom idealisme. Pojem intencionalita tým nadobúda konštruktívny charakter bytia.

S týmto pasívnym chápaním vedomého bytia (reflexie) zostáva fenomenológia Wojtyłovou metódou, nestáva sa ontologickým systémom.

Návrat k pojmu zážitok nemá subjektivizujúcu tendenciu, ale chápe sa viac ako metodisko-empirická nutnosť. S tým spojená realistická dimenzia intencionality, ktorá nie je konštitúciou tvorivého bytia, zabezpečuje vzťah k objektu cez imanenciu

toku zážitkov.

Zakotvenie subjektivity a pred-reflexivity v potencialite Wojtylovej terminológie znamená transcendentalitu čisto formálnej reflexívnej fenomenológie a fenomenológie vedomého bytia.

Wojtylom obhajovaná materiálna fenomenológia nepozná žiadnu povrchnú neukončenú od konkrétnych svetských činov odtrhnutú transcendentálnu subjektivitu.

Ľudská subjektivita – nezávisle od svojej neschopnosti vracať sa späť (irreducibility) do oblasti svetských vecí – je cez dynamiku svojej potenciality vtiahnutá do konkrétneho sveta, spoznáva svoju existenciu len vo vzťahu k reflektujúcemu bytiu, čo sa idealistický smer fenomenológie pokúša zobrazit' na základe hypostázy pojemu - fenomén.

Irreduzibilität osoby

Irreducibilita subjektu čiže osoby môže byť vyjadrená a pochopená ešte jasnejšie pri uznaní konkrétneho ľudského konania: hovorí o neschopnosti spätných krokov osobnosti a jej konania v objektívnom svete, ako to opisujú prírodné vedy. Požiadavka humanitno – hermeneutickej metódy na pochopenie irreducibility v človeku je pre Wojtylu fenomenologická. Má slúžiť k tomu, aby vysvetlila to špecifické v ľudskej subjektivite analýzou konania a štrukturálneho vzťahu medzi osobou a konaním. Wojtyla sa na ceste antropológie, ktorej základňu tvorí fenomenológia, nechá výlučne viesť tým, ako sa človek vo svojom konaní javí. Subjektivita, ktorá sa v tomto konaní tvorí a formuje, predstavuje pre neho definitívnu realitu, ktorej význam v tradičnej metafyzike sa nezdá byť relevantný.

K tejto realite patrí podľa Wojtylu aj socialita, to spolunažívanie s inými ľuďmi, čo nakoniec určuje konanie jednotlivca a vymedzuje hranice jeho konania.

Tak ako Wojtyla vychádza pri zvýraznení Irreducibility subjektu cez aristotelovsko-

scholastickú koncepciu človeka a rozširuje ju o zážitok a o zážitok sa opierajúcu fenomenologickú metódu, tak isto transcendentuje aj svoj nárok cez túto fenomenologickú metódu na sprostredkovaný transfenomenálny poznatok v zmysle systému, ktorý má vo svojej štruktúre vnútornú súvislosť so zážitkom. Jeho fenomenológia sa snaží o potlačenie metafyzickej tradície a v distancii k idealistickej subjektívnej absolutizovanosti bytia vidí reálnu podstatu človeka ako osoby, ktorej sebavedomie a sebauznanie sa aktivuje jedine v konkrétnej činnosti.

Fenomenológia je v tomto zmysle metóda určená špecifickým objektívnym svetom, ktorá využíva analýzu bytia a konania, a nie snád' metafyzicky-trancendentálny systém čistého bytia.
